

k Závěšovi z Falkenštejna se stal námětem přitažlivým i pro literární zpracování.

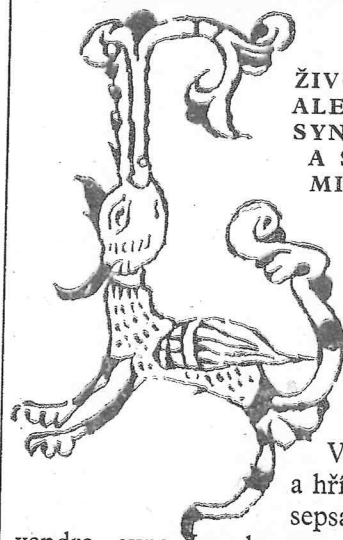
Přehled vývoje novgorodského letopisectví je shrnut v úvodu k ukázkám z Prvního novgorodského letopisu (str. 124n.). Pro následující ukázkou je však, na rozdíl od ukázky první, charakteristický komparativní ráz, který svědčí o delším vývoji textu a o postupném vřazování dalších textů z jiných pramenů. Vyprávění o Alexandru Něvském a Michailovi Černigovském patří k částem, které byly do letopisu vkomponovány druhotně. Vyprávění o Alexandrovi Něvském vzniklo nejspíše ve Vladimíru. Jeho jádrem je světský životopis Alexandrův. Autor tohoto textu byl sečtělý nejen v bibli a v církevní literatuře, ale i ve světské literatuře své doby. Nacházíme tu ohlasy „Války židovské“ Josefa Flavia, eposu o Digenisovi Akritovi i Alexandreidy. Ke světskému životopisu byla možná teprve dodatečně připojena úvodní pasáž, připomínající církevní legendy, v níž se autor nazývá „bídny, hříšným a duchem slabým“.

Naopak vyprávění o Michailu Černigovském a jeho bojaru Feodorovi v té podobě, jak je uvádí První novgorodský letopis, je jako celek přejato z církevního souboru kratších životů svatých, tzv. prologu. Michail Černigovský a jeho bojar Feodor byli již dvacet pět let po své smrti uctíváni jako místní světci. První kostel jim v Rostově dala postavit již před rokem 1271 Michailova dcera Marie, vdova po rostovském knížeti Vasilkovi, spolu se synem, rostovským knížetem Borisem (který byl svědkem smrti svého dědečka) a druhým synem Glebem. V téže době začaly vznikat i první církevní životopisy nových světců, zřejmě rovněž v Rostově. Text novgorodského letopisu vychází však z jedné z mladších, rozšířených variant, které jsou doloženy v prolozích od 14. století.¹

Ukázka je přeložena z rukopisu bývalé Archeografické komise (nyní v Leningradském oddělení Ústavu historie AN SSSR), který vznikl postupně od 1. poloviny 15. století.²

^{1/} Obě vyprávění podrobně analyzuje (zároveň s vydáním některých textů) N. Serebrjanskij, *Drevne-russkije knjažeskie žitija*, Moskva 1915

^{2/} knižní vydání: A. N. Nasonov, *Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mladšego izvodov*, Moskva—Leningrad 1950

ŽIVOT KNÍŽETE
ALEXANDRA,
SYNA JAROSLAVOVA
A SMRT
MICHAILA
ČERNIGOVSKÉHO
A JEHO BOJARA
FEODORA V HORDĚ

V Pánu Bohu našem, já bídný a hříšný a slabý duchem pokouším se sepsat *život svatého knížete Alexandra, syna Jaroslavova, vnuka Vsevolodova, neboť jsem něco slyšel od svých otců a jsem i sám svědkem jeho dospělosti, a proto bych rád vypověděl o jeho svatém a slavném a ctihodném životě. Avšak, jak praví kniha Přísloví: „Do lstivé duše nevejde moudrost, neboť je na výšinách, stojí na křižovatkách cest, sedí při branách silných.“ (Moudr 1, 4; Př 8, 2—3) Ač jsem neučeného rozumu, přece na přimluvu svaté Bohorodičky a s přispěním svatého knížete Alexandra jsem započal toto dílo.

Tak tedy kníže Alexandr byl z boží vůle zrozen z otce bohabojného a chrabrého, nicméně i mírného, z velikého knížete Jaroslava a matky Feodosije, mravů rovněž bohabojných. Oba byli zbožní a Bohu milí a záře jejich velkých činů se šířila, až Feodosije, věčné paměti matka knížete Alexandra, byla uznána za hodnou přijmout mnišství. Jak říká prorok Izaiáš: „Takto praví Hospodin: Já řídím knížata, neboť jsou posvěceni, já je vodím.“ (Iz 13, 3 podle Septuaginty) Vpravdě bez božího přikázání nebylo jeho knížectví. Avšak jeho vzrůst byl nad všechny lidi, hlas jako polnice v lidu, jeho tvář jako tvář Josefova, když ho egyptský vladař ustanovil druhým vládařem

v Egyptě. Jeho síla byla jako síla siláka Samsona a Bůh mu dal moudrost Šalomounovu a chrabrost jako *chrabrost římského císaře Vespasiana, toho, jenž dobyl celou židovskou zemi. Ten jednou sešikoval vojsko, aby táhl k městu Iotapatě. Obyvatelé však vyšli a porazili jeho vojsko. On pak se pozvedl sám a zahnal jejich síly zpět k městské bráně a smál se své družině: „Nechali jste mě samotného.“ Stejně tak i kníže Alexandr stále vítězil, sám nepřemožený. Proto někteří ze západních zemí, *kteří se nazývají sluhové boží, přišli odtamtud, aby spatřili jeho podivuhodný zjev. Jako kdysi *královna z jihu přišla k Šalomounovi, aby vyslechla jeho moudrost, tak také *tento muž, jménem Andreas, když spatřil knížete Alexandra a vrátil se pak ke svým, řekl: „Prošel jsem mnohé země a národy, ale neviděl jsem mezi císaři takového císaře ani mezi knížaty takového knížete.“

Když uslyšel *král zemí římských ze strany půlnoční o takové statečnosti knížete Alexandra, pomyslel si: „Přijdu a uchvátím zemi Alexandrovu.“ I *shromáždil množství vojska, sílu velmi velikou, *Švédy s jejich knížetem a biskupy, Murmany a Sumy a Jemy, a tak naplnil mnoho lodí svými vojsky a pohnul se s velikou silou pln bojového ducha a dospěl na řeku Něvu a stanul *u ústí Ižory. A ve své pošetilosti zatoužil obsadit Ladogu a stejně tak Novgorod a celou novgorodskou oblast. Ve velké pýše pak poslal posly ke knížeti Alexandru Jaroslaviči do Velikého Novgorodu, řka takto: „Jestliže se můžeš postavit na odpor mně, královi, tedy jsem již zde a zabírám tvou zem.“ Když kníže Alexandr vyslechl ta slova, rozpálil se v srdci, *vešel do chrámu svatě Sofie, padl na kolena před oltářem a jal se v slzách modlit: „Bože slavný a spravedlivý, Bože velký a silný, Bože věčný, který jsi stvořil nebe a zemi, který jsi stanovil hranice národům a přikázal, aby v nich žili a nevstupovali do cizího.“ Pak pokračoval žalмовou písní říkáje: „Sud, Pane, ty, kdo mi působí bezpráví, a zabraň těm, kdo bojují proti mně, vezmi meč a štít, povstaň mi na pomoc!“ (Ž 34, 1—2) A když skončil modlitbu, vstal a poklonil se arcibiskupovi. *Biskup Spiridon mu udělil požehnání a propustil ho. Když pak šel z chrámu utíraje slzy, začal posilovat svou družinu slovy: „Bůh není v síle, ale v pravdě. Vzpomeňme na žalmistu Davida, který říká: Tito jsou na válečných vozech a oni na koních, my však budeme vyzvat jméno Pána Boha našeho. I byli zahnaní a padli.“ (Ž 19, 8—9) A šel proti nim s malou družinou

nevyčkával velké síly, ale doufaje ve svatou Trojici. Bylo neštěstím — je však třeba to vědět — že jeho otec, ctihodný a veliký Jaroslav, nevěděl v té době o tažení svého syna, Bohem vychovaného, zbožného a Bohem podporovaného zastávce pravoslavné Kristovy víry, nejdražšího Alexandra, a stejně tak onen nemohl poslat zprávu otci, neboť nepřátelé již byli blízko. Proto se také neshromáždilo mnoho Novgorodanů, protože kníže táhl narychlo. *I vpadl na ně v neděli, kdy se slaví památka šesti set třiceti svatých otců chalcedonského sněmu, na svátek svatých mučedníků Keryka a Julitty a svatého knížete Vladimíra, který pokřtil Ruskou zemi. I vytáhl maje velikou víru ve svatě mučedníky Borise a Gleba.

Byl pak v Ižorské zemi jistý stařešina jménem Pelgusij, jemuž byla svěřena mořská hlídka. Ten přijal svatý křest a žil uprostřed svého rodu, který byl pohanský. Při svatém křtu pak dostal jméno Filip. Žil zbožně zachovávaje půst ve středu a v pátek. A tomu se od Boha dostalo podivuhodného vidění. Povíme o tom krátce. Když Pelgusij zvěděl, jaká je síla vojsk, šel naproti knížeti Alexandrovi, aby mu pověděl, kde leží, neboť to zjistil. Když pak stál na břehu moře, aby střežil cestu z obou stran, bděl celou noc. A když začalo vycházet slunce, uslyšel na moři divný šum a spatřil, jak pluje jakási lodice. Uprostřed lodice stáli Boris a Gleb v nachovém šatu držíce se vzájemně rukama za ramena a pod nimi seděli veslaři jakoby oděni bleskem. I pravil Boris: „Bratře Glebe, přikáž, ať veslují rychle, ať pomůžeme našemu příbuznému Alexandrovi.“ Když Pelgusij spatřil takové vidění a uslyšel taková podivuhodná slova z úst svatých mučedníků, zůstal s třesením stát, dokud mu lodice nezmizela z očí. Brzy potom přitáhl kníže Alexandr. Když ho Pelgusij uviděl, s radostí v očích vypověděl jemu samému, co viděl a slyšel. Kníže mu na to odpověděl: „Neříkej o tom nikomu.“ Od té chvíle spěchal, aby je napadl o šesté hodině denní. I byla velká řež s Římany a pobítil jich nesčíslné množství. *I samému králi vtiskl na tvář pečeť svým ostrým kopím. Bylo pak ve vojsku Alexandrově ještě šest chrabrých mužů, kteří se statečně bili po boku knížete. První se jmenoval Gavriilo Oleksičův. Zaútočil na loď a spatřil kralevice, jak se řítí proti němu. I vyjel po prkně, po němž sestupovali, až přímo k lodi a oni před ním utekli zpátky. Tu se obrátil, ale oni ho i s koněm shodili s prkna do moře. Vůli boží jim však unikl

nezraněn a opět zaútočil a bil se mocně se samým velitelem uprostřed vojska. A tak tu byl zabit jejich velitel Spiridon a tamtéž byl zabit i jejich biskup. Druhý byl Novgorodan jménem Zbyslav Jakunovič. Ten také zaútočil a několikrát se bil pouze sekerou, aniž by měl strach v srdci. I padlo jich několik jeho rukou a všichni se divili jeho síle a chrabrosti. Třetí byl Jakub Poločan, který byl knížecím lovcím. Ten najel proti vojsku s mečem a vedl si velmi chrabře a kníže ho pochválil. Čtvrtý byl Novgorodan jménem Miša. Ten se vrhl do boje se svou pěší družinou a zničil Římanům tři lodi. *Pátý byl jeden z jeho neurozených a jmenoval se Sáva. Ten se vrhl na velký stan se zlatým vrcholem a podřel stanový sloup. A vojsko Alexandrovo vidělo pád stanu a zaradovalo se. Šestý byl jeden z jeho sluhů jménem Ratmír. Ten se bil jako pěšák a množství vojáků ho obklíčilo a posléze padl pod mnoha ranami a tak skončil svůj život. To vše jsem slyšel od svého pána Alexandra i od jiných, kdo se tehdy účastnili té bitvy. Stal se tehdy podivuhodný zázrak, jako v dávnych dnech *za krále Ezechiáše, když asyrský král Sancherib napadl Jeruzalém, aby vyplnil svaté město, a náhle se objevil anděl Páně a zahubil pět tisíc a sto a osmdesát bojovníků asyrského vojska, a když ráno vstali, našli jejich těla mrtvá. Stejně tak bylo při vítězství Alexandrově, když porazil loďstvo za řekou Ižorou. Kudy neprošla vojska Alexandrova, tam se nacházelo veliké množství těch, kdo byli pobiti anděly božími. Ostatní pak uprchli. Mrtvá těla urozených mužů pak naložili na tři lodi a potopili v moři, ostatním pak, jichž bylo bezpočtu, vykopali jámy a vhořdili je tam. A mnoho dalších bylo raněno. Z Novgorodanů tu padli Konstantin Lugotinič, Jurjata Pineštinič, Naměst, Dročila, syn jircháře Nezdyla, a celkem 20 urozených mužů i s Ladožany, a kolik neurozených, Bůh ví. Kníže Alexandr pak přišel s Novgorodany zdrav domů, ochráněn Bohem a svatou Sofií.

*Téhož roku obsadili Němci, Medvežané, Jurjevci a Viljandci s knížetem Jaroslavem Vladimirovičem Izborsk. I přišla zvěst do Pskova, že Němci obsadili Izborsk. I vyšli Pskované, všichni do jednoho, a utkali se s nimi a Němci je porazili. Zabili pak tam vojevodu Gavriilu Gorislaviče a mnoho Pskovanů zabili na útěku a jiné rukama pochytili. A přitáhli k mostu a všechny domy před hradbami zapálili a zničili mnoho vesnic kolem Pskova. A stáli pod hradbami týden, město však neobsadili, ale pochytili mnoho

děti jako rukojmí a opět odtáhli pryč. Avšak ani potom nezavládli mír, neboť Pskované uzavřeli s Němci tajnou smlouvu. Tverdilo Ivankovič s několika dalšími je totiž podvedl a sám začal vládnout Pskovu spolu s Němci a podmaňovat si novgorodské vesnice. Jiní Pskované však uprchli do Novgorodu s ženami i dětmi.

Téhož roku, když se blížila zima, vyjel kníže Alexandr z Novgorodu se svou matkou, s ženou a celým dvorem k svému otci do Perejaslavi, nepohodnuv se s Novgorodany. V téže zimě *přitáhli Němci na Vótskou oblast spolu s Čudy a uchvátili ji a uložili jí daně a *opevnili se v osadě Koporja. A to nebylo ještě všemu zlu konec, neboť *obsadili i Těšov a hnali se až na třicet verst od Novgorodu vraždíce kupce a došli až *po Lugu a do Sabli. Novgorodané pak vyslali poselstvo k Jaroslavovi, aby jim dal knížete. *I dal jim svého syna Andreje. Tehdy se Novgorodané dohodli a poslali biskupa s urozenými muži opět pro Alexandra. A mezitím napadli zemi Litevci, Němci a Čudové a až po Lugu pochytili všechny koně a skot; nebylo možno orat pole, protože nebylo čím. A tak jim Jaroslav dal zpět svého syna Alexandra.

V roce 6749 / = 1241 /. Kníže Alexandr přišel do Novgorodu a Novgorodané byli rádi. Téhož roku táhl kníže Alexandr proti Němcům na opevněnou Koporju s Novgorodany, Ladožany, s Karelci a Ižorci, zmocnil se pevnosti a Němce odvedl do Novgorodu a jiné propustil. Zrádné Vožany a Čudy pak dal pověsit.

V roce 6750 / = 1242 /. Kníže Alexandr táhl *s Novgorodany, s bratrem Andrejem a Nižany v zimě na Čudskou zemi proti Němcům, s velikou silou, aby se nechlubili říkajíc: „Pokoříme si slovanský národ.“ Byl totiž již obsazen Pskov a dosazení tam správci. A kníže Alexandr obsadil všechny cesty k Pskovu, a přiměl kníže Pskovany k útěku a pochytil Němce a Čudské, vsadil je do okovů a odeslal do Novgorodu a sám táhl na Čudskou zemi. A když tam dotáhli, poslal vojsko, aby si opatřilo zásoby. Tehdy se Domaš Tverdislavič a Kerbet vydali na průzkum a přítom *Domašu, bratra posadníkova, muže ctihodného, zabili a jiné zabili zároveň s ním, a jiné zajali, a jiní uprchli do knížecího vojska. Kníže pak se obrátil zpět k jezeru a Němci a Čudové táhli za nimi. Když to viděl kníže Alexandr a Novgorodané, *sešikovali se u Čudského jezera, na Uzmeni u Vraniho kamene. A vstoupili na Čudské jezero. Bylo totiž obojích veliké množství. S knížetem Alexandrem bylo mnoho statečných. Jako kdysi s králem Davi-

dem byli silní a pevní mužové, tak i muži Alexandrovi byli plni bojového ducha a měli srdce jako lvi. A pravili: „Ó kníže náš ctihodný a drahý, nyní přišel čas, abychom položili za tebe své hlavy.“ Kníže Alexandr pak vztáhl ruce k nebi a pravil: „Sud, Bože, a rozsud mou při proti lidu nespravedlivému. (Ž 42, 1) Pomoz mi, Bože, *jakos kdysi pomohl Mojžíšovi proti Amálekovi a mému pradědu Jaroslavovi proti bídnému Svjatopolkovi.“ Byl tehdy den sobotní a vzcházelo slunce. Němci a Čudové najeli na Alexandrovo vojsko a zaryli se do něho jako vepří. A nastala velká řež s Němci a Čudskými, třesk lámaných kopí a řinčení sekajících mečů, že se až zamrzlé jezero hýbalo a nebylo vidět led, neboť bylo celé zbroceno krví. To jsem slyšel od očitého svědka, a ten mi také řekl, že viděl na obloze boží vojsko, které přišlo na pomoc Alexandrovi. I porazil je s pomocí boží a svaté Sofie a svatých mučedníků Borise a Gleba, kteří dříve také prolili svou krev. A Němci tu padli a Čudští se obrátili na útěk. A honili je pak sedm verst po ledu *až k Suboličskému břehu. A padlo Čudských bezpočtu a Němců pět set a jiných padesát vzali do zajetí a odvedli do Novgorodu. A bitva se udála v dubnu v pátý den, na svátek svatého mučedníka Theodula, ke chvále svaté Bohorodičky, v sobotu. I oslavil tu Bůh Alexandra před všemi vojsky, jako kdysi Jozue, syna Nunova, u Jericha. Oni sice řekli: „Chytíme Alexandra holýma rukama,“ ale Bůh mu je vydal do rukou. A nikdy se již nenalezl v boji soupeř jemu rovný. Vrátil se pak Alexandr se slavným vítězstvím a v jeho vojsku bylo množství zajatců a vedli je vedle koní — ty, kteří si říkali boží rytíři. [...]

V roce 6753 / = 1245/ *zabil chán Batu v Hordě knížete Michaila Černigovského a jeho bojara Feodora, měsíce září v 18. den. K jejich zabítí došlo takto: Když pohanští Tataři napadli ruskou zemi, zavírali se mnozí Rusové v opevněných místech. K Michailovi, který vládl tehdy v Kyjevě, přišli poslové od chána Batua. On však, když viděl, že jejich slova jsou lstivá, rozkázal je pobít a sám prchl do Uher i se svou rodinou. Jiní pak prchli do dalekých zemí, jiní se skryli v jeskyních a v lesích a jen málokterí zůstali. Ty pak po nějakém čase usadili Tataři ve městech, sečetli je a začali od nich vymáhat daň. Když se to dověděl kníže Michail, povolal zpět lidi, kteří se rozprchli do cizích zemí. I přišli do své

země. Tataři poddaní Batuovi jim pravili: „Nesluší se vám žít v zemi chánově a Batuově, aniž byste mu nevzdali hold.“ Mnozí pak šli a vzdali mu hold. Měl pak Batu takový obyčej, jako mají chánové: Když mu někdo přišel vzdát hold, nenechal ho hned přivést k sobě, nýbrž poručil kouzelníkům, aby ho vedli skrze oheň a aby se poklonil keři a ohni. A cokoliv přinesl chánovi jako dar, od všeho aby kouzelníci část odebrali a hodili do ohně. Pak teprve ho s dary pustili k chánovi. Mnohá knížata a bojaři se svými muži šli skrze oheň a klaněli se ohni a keři, jejich modlám, pro slávu tohoto světa, a každý z nich si vyprošoval svůj úděl. A oni jim vyhověli a udělovali jim jej, aby je omámili slávou tohoto světa. Ctihodný kníže Michail pobýval v Černigově a viděl, jak mnozí jsou omámeni slávou tohoto světa. Tu seslal Bůh na něj milost a dar Ducha svatého a vložil mu do srdce, aby šel k chánovi Batuovi a odhalil jeho lest, již mámi křesťany. I přijel k svému duchovnímu otci a pravil mu: „Chci jít k chánovi Batuovi.“ Duchovní otec mu odvětil: „Mnozí tam šli a splnili vůli pohanského chána Batua, dali se zlákat slávou tohoto světa, prošli skrze oheň a poklonili se slunci a keři a zahubili svou duši i tělo. Ale ty, synu Michaille, jestliže tam chceš jet, nečiň tak jako ostatní. Nechoď skrze oheň a neklaň se jejich modlám a nejez jejich pokrm, ani jejich nápoj nepřijímej do svých úst, nýbrž vyznej víru křesťanskou, neboť se nesluší křesťanům klanět se ničemu stvořenému, ale našemu Pánu Ježíši Kristu.“ Nato Michail s Feodorem, svým bojarem, mu pravili: „Na tvou přmluvu, otče, ať se stane, jak Bůh chce. Já bych si přál prolít krev za Krista a za křesťanskou víru.“ Stejně tak mluvil i Feodor, jeho bojar. Duchovní otec jim řekl: „Vy budete v nynějším rodě novými svatými mučedníky k posílení věrných, jestliže takto učiníte.“ Michail a jeho bojar Feodor slíbili, že tak učiní, a přijali požehnání svého duchovního otce. Poté jim dal otec na cestu svátost, totiž předem posvěcený svatý chléb, a s požehnáním je propustil řka: „Bůh nechť vás posílí a nechť vám sešle pomoc, Bůh, pro něhož jste odhodláni položit život.“ Poté přišel Michail domů a vzal si ze svého majetku, co potřeboval. Prošli pak mnohé krajiny a posléze došli k chánovi Batuovi. Služebníci pravili k chánovi: „Přišel velký ruský kníže Michail, aby ti vzdal hold.“ Chán Batu dal přivést své kouzelníky. Když kouzelníci předstoupili před chána, řekl jim: „Učiňte s knížetem Michaillem

podle našeho obyčeje, a pak ho přiveďte ke mně.“ A oni šli k Michailovi a řekli mu: „Chán Batu tě zve.“ Tehdy vzal Feodora, svého bojara a šel s ním, až přišli na místo, kde byl po obou stranách založen oheň. Mnozí pohané chodili skrze oheň a klaněli se slunci a modlám. Kouzelníci chtěli také vést Michaila a jeho bojara Feodora skrze oheň. Michail jim však řekl: „Křesťanům se nesluší chodit skrze oheň a klanět se modlám, kterým se tito klanějí. To je víra křesťanská, abychom se neklaněli žádnému stvoření ani modlám, ale abychom se klaněli Trojici, Otci a Synu a svatému Duchu.“ Pravil pak Michail Feodorovi, svému bojarovi: „Lépe je nám neklanět se tomu, čemu se tito klanějí.“ Oni kouzelníci je pak ponechali na místě, kam byli přivedeni, a šli o tom říci chánovi Batuovi: „Veliký kníže Michail neposlouchá tvého rozkazu, vladaři, nejde skrze oheň, neklaní se tvým bohům a říká, že se nesluší křesťanům ani chodit skrze oheň, ani se klanět stvoření, slunci ani modlám, ale že se klanějí Otci, který všechno stvořil, a Synu a svatému Duchu.“ Chán Batu se velice rozlítil a poslal jednoho ze svých velmožů, stolníka jménem Eldega, a vzkázal: „Proč jsi opovrhl mým rozkazem a nepoklonil ses mým bohům? Nyní si však vyber: život nebo smrt. Jestliže splníš můj příkaz, budeš živ a obdržíš celé své knížectví. Jestliže neprojdeš skrze oheň a nepokloníš se keři ani modlám, zlou smrtí zemřeš.“ Tehdy odpověděl Michail: „Tobě, vladaři, vzdávám hold, protože ti Bůh svěřil vládu nad tímto světem. Ale tomu, čemu se tito klanějí, tomu já se neklaním.“ I pravil mu Eldega, králův stolník: „Michaile, věz, že jsi mrtev.“ Michail mu odvětil: „To také chci, totiž trpět pro Krista a prolít krev za pravou víru.“ *Tehdy pravil Michailovi Boris, kníže rostovský, s mnohým pláčem: „Pane otče, učíš podle vůle chánovy.“ Stejně tak pravili tehdy Borisovi bojaři: „My všichni se všemi mocnými za tebe přijmeme pokání.“ Tehdy odpověděl Michail: „Nechci se zvat křesťanem jen podle jména a konat pohanské skutky.“ Když tak Michail hovořil, pomyslel v sobě Feodor, jeho bojar: „Kéž by Michail nezeslábl na jejich naléhání, zejména vzpomene-li si na lásku své ženy a laskání svých dětí!“ Tu si Feodor připomněl slovo svého duchovního otce. I pravil Feodor Michailovi: „Zdaž pamatuješ na slovo svého duchovního otce, jak nás napomínal slovy svatého evangelia, že Pán řekl: „Kdo chce duši svou zachránit, ztratí ji, kdo by však svou duši ztratil, zachrání ji.“

(Mk 8, 35) A že dále řekl: „Co prospěje člověku i kdyby celý svět získal, ale duši svou ztratil? Co dá výměnou za svou duši? (Mk 8, 36—37) Kdo se nebude stydět za mne a za má slova a vyzná mě před lidmi, k tomu se i já budu znát před mým otcem, který je v nebesích. Jestliže se mne někdo zřekne před lidmi, zřeknu se ho i já před svým otcem, který je v nebesích.“ (Mt 10, 32—33; L 9, 26) Takto mluvil Feodor k Michailovi, ale bojaři ho začali usilovně prosit, aby je poslechl. Michail však jim pravil: „Neposlechnu vás a nezapomím svou duši.“ Tehdy sňal Michail svůj plášť a hodil jim ho se slovy: „Vezměte si slávu tohoto světa, jestli se vám jí zachtělo.“ Když Eldega uslyšel, že ho nepřesvědčili, šel sdělit chánovi, co řekl Michail. Bylo pak na tom místě mnoho křesťanů i pohanů a ti slyšeli, co Michail chánovi odpověděl. Tehdy blahoslavený Michail s Feodorem začali pro sebe zpívat žalmy. A když dozpívali, vzali si svátost, tělo a krev Kristovu, které jim dal jejich otec, ten, který jim požehnal, aby dokázali zemřít pro Krista. I pravili ti, kdo tu stáli: „Michaile, hle, katani jdou od chána, aby vás zabili! Pokloňte se a zůstanete naživu!“ Avšak Michail a Feodor jakoby jednými ústy pravili: „My se nebudeme klanět, ani vás neposlechneme pro slávu tohoto světa.“ A počali zpívat: „Mučedníci tvoji, Pane, se tě neodřekli, ani neodstoupili od tvých přikázání.“ A dále: „Strádali pro tebe, Kriste, vytrpěli mnohá muka a korunu dokonalosti obdrželi na nebesích,“ a tak dále. A vtom přijeli biřici, seskočili s koní, chopili se Michaila a roztáhli mu ruce a jali se ho tlouci pěstmi do prsou. Pak ho povalili na zem a dupali po něm nohama. Když to již trvalo delší dobu, jistý člověk jménem Doman, který dříve byl křesťan, posléze však zavrhnul křesťanskou víru se stal pohanem a jakožto pohan byl zločinec, uřízl svatému a velikému knížeti Michailovi hlavu a odhodil ji stranou. V té chvíli pravili Feodorovi: „Pokloň se našim bohům a dostaneš celé knížectví svého knížete.“ Feodor však jim řekl: „Knižectví nechci a vašim bohům se klanět nebudu. Chci však trpět pro Krista jako můj kníže.“ Tehdy se jali mučit i Feodora, stejně jako předtím Michaila, a nakonec mu uřízli ctihodnou hlavu. A tak velebíce Hospodina podstoupili pro Krista mučednickou smrt a jako noví svatí mučedníci odevzdali svou duši Pánu. Jejich svatá těla byla předhozena za potravu psům. A po mnoho dní tak ta svatá těla ležela, ale milostí boží zůstala uchována a nic jim neublížilo.

A milovník lidí Hospodin, milosrdný Bůh náš, aby oslavil své svaté, v nichž se mu zalíbilo, neboť trpěli pro něho a za pravou víru, způsobil, že se nad jejich ctihodnými těly objevil ohnivý sloup od země až k nebi, zářící přejasnými paprsky, pro posilu křesťanům, pro usvědčení nevěrných, kteří opouštějí Boha a klání se stvoření, a pro zastrašení pohanů. A nějací bohabojní křesťané pohřbili jejich svatá a ctihodná těla. Zabiti pak byli v měsíci září, dvacátého dne. Na přimluvu a prosby těchto trpících a mučedníků, totiž Michaila a Feodora, kéž jsme hodni obdržet milost a odpuštění hříchů od Pána našeho Ježíše Krista ve věku nynějším i budoucím, zároveň od Otce i Syna i svatého Ducha nyní i vždycky i na věky věků. Amen.

V roce 6754 / = 1246/ šel mocný kníže Alexandr do Tatar k chánu Batuovi. Taktó mu totiž vzkázal chán: „Mně podrobil Bůh všechny národy. Cožpak ty jediný se nechceš podrobit mně, a mé moci? Jestliže však chceš uchránit svou zemi, přijď ke mně, abys spatřil slávu mého panování.“ Když kníže Alexandr uslyšel toto poselství, šel po smrti svého otce do Vladimíru s mocným vojskem. A tak hrozný byl jeho příchod, že zvěst o něm se dostala až do ústí Volhy. A ženy moábské začaly strašit své děti slovy: „Jde Alexandr, hrozný kníže.“ Rozmysliv se dobře, *šel kníže Alexandr ihned k biskupovi Kyrillovi a vyložil mu svůj úmysl: „Otče, chci jít k chánovi do Hordy.“ Biskup Kyril s celým svým sborem mu udělil požehnání a on se vydal na cestu k chánovi Batuovi. Když se tam přiblížil a knížata Hordy uslyšela o příchodu hrozného ruského knížete Alexandra, sdělila to chánovi. A vyšli mu vstříc. Když kníže Alexandr, syn Jaroslavův, předstoupil před chána, sotvaže ho chán Batu spatřil, velmi se podivil a pravil svým velmožům: „Správně mi řekli, že není podobného tomuto knížeti.“ Chán Batu pak vzdal ruskému knížeti velkou čest a dal mu dary a propustil ho s velikou přízní. [...]

V roce 6759 / = 1251/ [...] *Tehdy přitáhl Nevruj proti suzdalské zemi, proti knížeti Andrejovi. *I prchal kníže Andrej Jaroslavič za moře do švédské země a zabili ho. Téhož roku spadly velké deště a zničily všechnu pastvu a obilí a trávu. A na Volchvu se zřítíl velký most. A na podzim mráz spálil obilí, ani trocha nezůstala. To Pán Bůh dopouští za naše hříchy jednou hlad,

jindy válku a všeliké jiné tresty. Avšak milosrdenství jeho je veliké a má s námi trpělivost očekáváje pokání, jak sám řekl: „Netoužím po smrti hříšníka, ale aby se obrátil a živ byl.“ (Ez 33, 11) A nechává nám zbytky k naší obživě.

Po Nevrujově plenění kníže Alexandr znova vybudoval chrámy, osadil město, uprchlé lidi shromáždil v jejich domovech. O takových říká prorok Izaiáš: „Kníže dobrý v zemi, tichý, přívětivý, mírný a pokorný je podle božího obrazu. Neshromáždí bohatství, nepřehlídí krev spravedlivého, sirotka a vdovu soudí podle práva. Miluje slitovnost a ne zlato, je dobrý vůči svým domácím, sytí ty, kdo přicházejí z cizích zemí. Takovým je Bůh nakloněn. Nemiluje totiž anděly, ale lidi. Štědře je obdarovává a ve světě projevuje své milosrdenství.“ I rozmnožil Bůh v zemi Alexandrově bohatství a slávu a rozhojnil jeho léta. Alexandr totiž projevovav lásku ke kněžím, k chudým, a metropolitě a biskupovi ctil jako samého Tvůrce.

*Tehdy přišli ke knížeti Alexandrovi poslové od papeže z velikého Říma s velikou řečí: „Taktó praví náš papež: Slyšeli jsme v naší zemi, že jsi kníže ctihodný a podivuhodný a že i tvá země je veliká. Proto jsem k tobě poslal z dvanácti kardinálů dva nejmoudřejší, Goldu a Hermonta, zda bys vyslechl jejich učení.“ Kníže Alexandr se poradil se svými moudrymi rádci a odepsal mu taktó: „Od Adama do potopy, od potopy do rozdělení jazyků, od rozdělení jazyků do Abrahama, od Abrahama do projití Izraele skrze moře, od vyjití synů izraelských z Egypta do smrti krále Davida, od počátku vlády Šalomounovy do Augusta, od počátku vlády Augustovy do narození Kristova, od narození Kristova do jeho utrpení a vzkříšení, od jeho vzkříšení a nanebevstoupení do vlády Konstantinovy a do prvního sněmu i do sedmého všechno dobře známe. Ale od vás učení nepřijímáme.“ Oni se pak vrátili do své země. [...]

**Úmrtí knížete Alexandra.* Ó běda tobě, ubohý člověče, jak můžeš popsat skon svého pána? Jak to, že ti nevypadnou zřítelnice zároveň se slzami, jak to, že se ti nerozskočí srdce krutou bolestí? Na otce totiž člověk může zapomenout, nemůže však zapomenout na svého dobrého pána a knížete, a kdyby to bylo možné, sestoupil by s ním do hrobu. On totiž mnoho vytrpěl pro Boha. I metropolita Kyril pravil lidu: „Děti moje, vězte, že zašlo slunce suzdalské zemi.“ Kněží, jáhnové, mniši, chudí i bohatí, všichni lidé

volali řkouce: „Hyneme!“ Svaté jeho tělo pak nesli k městu Vladimíru. Metropolita se vším duchovenstvem, knížata a bojáři, všecken lid, urození i neurození mu vyšli naproti k Bogoljubovu se svícemi a kadídlom. A tísnilo je velké množství lidu, který se chtěl dotknout ctihodných nosítek, na nichž bylo nesenno jeho tělo. Byl pak velký pláč, nářek a kvílení, jakého nikdy nebylo, až se země trásla. Uložili ho pak v chrámě Narození Bohorodičky, v měsíci listopadu, v 23. den, na svátek svatého Amfilochie.

POZNÁMKY

- 303/ život svatého knížete Alexandra, syna Jaroslavova, vnuka Vsevolodova — otec Alexandra Něvského Jaroslav II. Vsevolodovič, veliký kníže vladimírský (1191—1246); děd Alexandra Něvského Vsevolod Velké Hnízdo (Boľšoje Gnězdo) (1154—1212), veliký kníže vladimírský, byl syn Jurije Dolgorukého, zakladatele Moskvy
- 304/ *chrabrost římského císaře Vespasiana, toho, jenž dobyl celou židovskou zemi* — Titus Flavius Vespasianus (9—79), později římský císař, byl za vlády Neronovy správcem Judeje, kde vedl válku proti Židům; Iotapaty dobyl v r. 67
- 304/ *kteří se nazývají sluhové boží* — pojmenování duchovních západní, katolické církve, podle lat. servus Dei
- 304/ *královna z jihu přišla k Šalomounovi* — biblická událost, popisovaná v 10. kapitole 3. knihy Královské
- 304/ *tento muž, jménem Andreas* — je míněn nejspíše livonský provinciál (Landmeister) řádu německých rytířů Andreas von Felven; zpráva o jeho návštěvě u Alexandra však asi neodpovídá skutečnosti
- 304/ *král zemi římských ze strany půlnoční* — švédský král Erich Erichson (vládl 1222—1250)
- 304/ *shromáždil... Švédy s jejich knížetem a biskupy, Murmany a Suny a Jemy* — většina historiků se domnívá, že knížetem, tj. vrchním velitelem vojska, je tu míněn králův zeť Birger z rodu Folkungů (jeho syn Valdemar se stal po smrti Ericha Erichsona králem); jiní se domnívají, že to byl starší Birgerův příbuzný z téhož rodu Ulf Fasi; Murmané je starý ruský název pro Nory; Sumové a Jemové (nebo Jamové), jsou názvy finských kmenů v oblasti zhruba dnešního Finska a Karelu (srov. též pozn. na str. 137 ke str. 127)
- 304/ *u ústí Ižory* — Ižora se vlévá do Něvy od jihu, asi v polovině toku Něvy mezi Ladožským jezerem a Finským zálivem; Švédové připluli z Finského zálivu a po Něvě se dostali až k Ižoře
- 304/ *vešel do chrámu svatě Sofie* — chrám svatě Sofie (tj. Boží Moudrosti) v Novgorodě byl vybudován v letech 1045—1050 a přes četné stavební úpravy se v něm zachovalo původní jádro i některé detaily, které pamatují ještě Alexandra Něvského (např. brána s reliéfy z 12. stol., zvaná Korsunská, magdeburské provenience)
- 304/ *Biskup Spiridon mu udělil požehnání* — Spiridon byl ustanoven novgorodským arcibiskupem v r. 1229, když byl v Novgorodě knížetem Michail Černigovský

- 305/ *I vpadl na ně v neděli, kdy se slavi památka šesti set třiceti svatých otců chalcedonského sněmu* — tj. 15. července; chalcedonský sněm — 4. ekumenický koncil (r. 451)
- 305/ *I samému králi vtiskl na tvář pečet* — nebyl to švédský král, nýbrž vrchní velitel vojska (viz výše)
- 306/ *Pátý byl jeden z jeho neurozených* — výrazů „urození“ a „neurození“ používáme na místě staroruského „větší“ a „menší“; bylo to označení sociálních skupin v Novgorodě; termín „větší“ označoval patricije, termín „menší“ ostatní svobodné obyvatelstvo
- 306/ *za krále Ezechiáše, když asyrský král Sancherib napadl Jeruzalém* — Ezechiáš, judský král v letech 725—697; Sancherib, asyrský král, 705—681, jeho tažení do Palestiny se popisuje v 2. knize Královské, kap. 18, 13—19, 35
- 306/ *Téhož roku obsadili Němci, Medvežané, Jurjevci a Viljandci s knížetem Jaroslavem Vladimirovičem Izborsk* — Němci jsou míněni rytíři německého (teutonského) řádu; Medvežané jsou obyvatelé města Medvědí hlava (Medvežja golova), nyní Odenpe v Estonské SSR, jižně od Tartu; Jurjevci — obyvatelé města Jurjeva, založeného Jaroslavem Moudrým v r. 1030; Viljandci — obyvatelé města Viliendi v Livonsku (nyní Fellin v Estonské SSR); Jaroslav Vladimirovič, pskovský kníže, syn Vladimíra Mstislaviče; Izborsk — město jihozápadně od Pskova
- 307/ *přitáhli Němci na Vótskou oblast spolu s Čudy* — Vótská oblast — území jižně od řeky Něvy a západně od řeky Ižory (v. též pozn. na str. 137 ke str. 128); Čudové — kmen sídlící mezi Čudským jezerem a Finským zálivem
- 307/ *opevnili se v osadě Koporja* — Koporje — město jižně od Finského zálivu
- 307/ *obsadili i Těšov* — ves na řece Oredež v novgorodské oblasti
- 307/ *po Lugu až do Sabli* — Luga, — řeka a území v novgorodské oblasti; Sablja — ves na horní Luze
- 307/ *I dal jim svého syna Andreje* — Andrej Jaroslavič, kníže suzdalský († 1264), bratr Alexandra Něvského
- 307/ *táhl s Novgorodany, s bratrem Andrejem a Nižany* — Niz, Nižské země — horní a střední Povolží, rostovsko-suzdalská oblast
- 307/ *Domašu, bratra posadníkova... zabil* — posadník je titul správce města, dosazeného knížetem; v době samostatnosti Novgorodu byl však posadník volen na shromáždění občanů („věče“), byl tedy jakýmsi starostou, první osobou ve městě (v. též pozn. na str. 136 ke str. 126)
- 307/ *sešikovali se u Čudského jezera, na Uzmeni u Vraního kamene* — ves či osada Uzmeň ležela na západním břehu Teplého jezera, spojujícího Pskovské jezero (tj. jižní část Čudského jezera) s vlastním Čudským jezerem, a to v jeho nejužším místě; Vraní kámen (Voronij kameň) je ostrůvek při jihovýchodním břehu Čudského jezera
- 308/ *jakos kdysi pomohl Mojžišovi proti Amálekovu a mému pradědu Jaroslavovi proti bíděmu Svjatopolkovi* — První, biblická událost je popisovaná v 2. knize Mojžišově, kap. 17, 8—16; Amálek, tj. Amálekovci, byli nomádský kmen na poušti mezi horou Sinaj a jihozápadní Palestinou; Jaroslav — Jaroslav Moudrý (980—1054), který zvítězil v boji o kyjevský trůn proti svému bratrovi Svjatopolkovi (ten má atribut bídny, „okajannyj“, protože dal zákeřně zavraždit další bratry, Borise a Gleba; srov. str. 55 n.)
- 308/ *až k Suboličskému břehu* — jihozápadní břeh Čudského jezera
- 308/ *zabil chán Batu v Hordě knížete Michaila Černigovského a jeho bojara Feodora* — chán Batu (první zprávy o něm z r. 1237, kdy vtrhl do Evropy; zemř. 1256) je v rus. rukopise označován jako „cesar“, tj. král

- v překladu však užíváme titulu chán; Michail, kníže Černigovský († 1245); pokud byly v Černigově (severovýchodně od Kyjeva) dochovány architektonické památky z 13. stol., byly zničeny za 2. světové války; podle původní dokumentace však byl po válce rekonstruován např. chrám Borise a Gleba; bojar Feodor: v rus. originálu je „vojevoda“, tj. velitel knížecích vojsk, v překladu však pro zjednodušení užíváme termínu „bojar“, kterého užívají i jiné staroruské texty s touto tematikou
- 310/ *Tehdy pravil Michailovi Boris, kníže rostovský* — Boris Vasilkovič, syn Vasilka Konstantinoviče, po matce vnuk Michaila Černigovského
- 311/ *Mučedníci tvoji, Pane, se tě neodřekli...* — liturgický zpěv, zvaný tropar, na svátek mučedníků
- 312/ *Šel kníže Alexandr ihned k biskupovi Kyrillovi* — Kyrill III., metropolita kyjevský a celé Rusi, zastával úřad v letech 1243–1280, byl vzdělaný a schopný, odstranil nepořádky v církvi, vzniklé v důsledku tatarského vpádu a knížecích sporů; v r. 1274 svolal synod, který stanovil církevněprávní pravidla, závazná pro všechny eparchie
- 312/ *Tehdy přitáhl Nevruj proti suzdalské zemi* — Nevrujovo jméno je známo jen z ruských pramenů (proto ho uvádíme v ruské podobě). Většinou bývá považován za jednoho z vojevůdců chána Batua; pozdní IV. letopis novgorodský ho uvádí jako „careviče“
- 312/ *I prchal kníže Andrej Jaroslavič* — Nevrujovo tažení bylo zřejmě namířeno přímo proti Andreji Jaroslaviči, který pravděpodobně spolu s Daniilem Haličským chystal vzbouření proti chánovi (tehdy již Munkemu, nástupci Batuovu); Andrej byl zřejmě zabit již na útěku, do Švédska se nedostal
- 313/ *Tehdy přišli ke knížeti Alexandrovi poslové od papeže* — jde o papeže Inocence IV. (1243–1254)
- 313/ *Úmrtí knížete Alexandra* — zpráva o úmrtí a pohřbu knížete Alexandra, převzatá z jeho životopisu, je v letopise omylem zařazena k r. 1251, ač Alexandr zemřel až 1263; letopisec pak pokračuje v zápisech dalších novgorodských událostí, jichž byl Alexandr účastníkem

KÁZÁNÍ SERAPIONA VLADIMÍRSKÉHO

Nadaný kazatel Serapion žil ve velmi neklidné době a snad právě proto se z jeho díla zachovalo tak málo. O jeho životě rovněž není mnoho zpráv: je známo, že byl archimandritou Kyjevskopečerského kláštera, kyjevský metropolita Kyrillos II. ho roku 1273/4 vysvětil na biskupa vladimírského a suzdalského. Podle letopisných zpráv zemřel Serapion ve Vladimíru roku 1275. Jeho život je zarámován dramatickými událostmi: roku 1223 došlo k tragické bitvě na řece Kalce, v níž prý zahynulo na deset tisíc Kyjevanů, 3. května 1230 postihlo Kyjev zemětřesení, po němž následoval hlad a epidemie, roku 1237 dobyli Tataři Rjazaň, pak přišla na řadu Moskva, po ní Vladimír a roku 1239 byl zničen Kyjev.

Chmurný obsah Serapionových kázání je určen těmito tragickými událostmi, které Serapion chápe jako boží trest za hříchy ruského národa. Pobuřuje ho chamtivost, nelítostný boj o majetek a moc, nezřízenost a opilství. Díky Serapionovi se také dovídáme, že ještě ve 13. století Rus neskoncovala s pohanstvím, jeho kázání se obrací proti kouzelnickým praktikám a pověrám. Odsuzuje ordálie, zkoušku viny nebo nevinu hozením obžalovaného do vody, místo aby byl souzen řádným soudem.

Za prokazatelná Serapionova díla lze považovat pouze pět kázání (tzv. „slov“), z nichž čtyři se zachovala v rukopisném sborníku ze 14. století, nazvaném Zlatý řetěz (Zlataja cep'), páté pak v tzv. Paisijově sborníku ze 14.–15. století. Vydání Serapionových kázání pořídil Je. V. Petuchov.¹ Náš překlad třetího „slova“ má za základ Petuchovův text, který přetiskl N. K. Gudzij.²

Někteří badatelé se snažili Serapionovi připisat i jiná díla, avšak s nevelkým úspěchem. Týkalo se to zejména spisu Poučení kněžím (Poučeníje k popom) kyjevského metropolity Kyrilla II.³ a druhé části Pochvaly Feodosiji Pečerskému.⁴

Serapionova kázání jsou sice krátká, jsou však psána vybroušeným, elegantním stylem, který prozrazuje autorovu snahu pokračovat v homiletické tradici započaté Ilarionem. Jeho věty jsou kratší, rytmicky organizované, syntaktická kóla se někdy rýmují. Charakteristické jsou též četné řečnické otázky. Tyto rétorické prostředky dodávají Serapionovu stylu zvláštní naléhavost a sugestivnost. Serapion používá